

Az orosz betörés közvetlen hatása a lakosságra és a görögkatolikus papságra

BRAUN LÁSZLÓ (PHD)

A hegyvidéki emberek élete a háború előtt, a hadműveletek nélkül is nehéz volt, nagyon sok községben szegényen éltek. A hívek szerény gazdasági helyzete jelentősen kihatott a görögkatolikus papság mindennapi életviszonyaira. A problémát még az is tetézte, hogy 1913 őszén árvizek voltak Máramaros megyében és a lelkészek egy része olyan nehéz helyzetbe került, hogy az állam közbelépésére volt szükség.

A földművelésügyi miniszter, báró Ghillány Imre irányításával 1914 tavaszán ún. inségakciót indítottak Máramaros vármegyében, amelynek alapján azok a lelkészek, akik párbérből* álló fizetésüket a nehéz helyzet miatt nem kaphatták meg, családjuk fenntartására kamatmentes kölcsönben részesültek, hogy 1914 végén, miután – remények szerint – az új termést betakarították, megadják a tartozásukat. A főispán javaslata alapján a segélyösszeget 28 900 koronában állapították meg. Később Stefán Emil lipcsei görögkatolikus lelkész részére utólag javasoltak még 1000 korona segélyt, ami így összesen 29 900 koronát tett ki.¹

A főispán által benyújtott névjegyzékben ötven lelkész neve szerepelt, akik esetében nemcsak „*a segélyezés legszükségesebb mérvét*” állapították meg, hanem „*hogy az illető lelkészek... mennyire lesznek képesek az igénybe vett kölcsönt visszafizetni*”²

Valamivel később, még 1914 májusában a földművelésügyi minisztériumban felmerült a megoldásnak egy másik, reálisabb lehetősége. A kölcsönöket 1915. december 31-ig kellett volna visszafizetni a lelké-

---

* Párbér a lelkipásztorok járandósága a házaspároktól (néhol özvegyektől), amit terményben vagy készpénzben évenként kapott.

1 MNL. K 184. 1917–111–83 435

2 MNL. K 184. 1914–Eln.–32.

** Kongrua: a lelkipásztorok papság ellátásáról való gondoskodás olyan esetekben, amikor a lelkipásztori hivattal nem jár együtt megfelelő javadalmazás.

szeknek, s a meghatározott ideig vissza nem fizetett összegeket a lelkészek kongrua** jövedelméből vonták volna le. Ehhez egyrészt szükség volt a lelkészek hozzájárulására, másrészt a vallás- és közoktatási miniszter engedélyére. Minderről a minisztérium levélben értesítette Papp Antal görögkatolikus megyéspüspököt, akihez a lelkészeknek írásbeli nyilatkozatot kellett benyújtaniuk, hogy hozzájárulnak az elmaradt összegek levonásához. A későbbiekben a levonások végrehajtása is a püspök feladata volt.³

Az orosz hadsereg még a háború elején betört a Kárpátokba. A kemény csaták és az ellenséges hadsereg tevékenysége következtében óriási károk keletkeztek. Az állami szervek igyekeztek minél pontosabban felmérni az anyagi veszteséget és becslési jegyzőkönyvek születtek minden esetről. Kétségtelen, hogy a legnagyobb károkat a harci tevékenység folytán az ellenséges csapatok okozták, azonban elég jelentős problémát okoztak a Monarchia hadseregének katonái is. A visszaélések megszüntetése végett a hadsereg főparancsnoka rendeletet intézett a katonai főparancsnokokhoz a lakosság védelme és a hadsereg tekintélyének megőrzése végett. Utasította a katonai parancsnokságokat, hogy a csapataiktól elszakadt, fegyverrel rendelkező és „*fegyelem alatt nem álló*” katonákkal szemben a lehető legszigorúbban lépjenek fel, fosztogatás esetén pedig a katonákat a haditörvényszék halálra fogja ítélni.⁴

Különösen veszélyes volt a galíciai népfelkelők magatartása. Az orosz hadsereg elől visszavonuló népfelkelő alakulatok nem akartak harcolni, nem engedelmeskedtek a feljebbvalóiknak, kifosztották az üzleteket és a lakosokat, megfélemlítették az embereket. A népfelkelők azt mondták az embereknek, az ő hazájuk már elveszett, akkor most vesszen el ez is. 1914. október 23-án Órhegyaljáról a szolgabíró levélben azt jelentette Bereg megye alispánjának, hogy: „*Ebben a községben a galíciai legénység magatartása, a világiak izgatása bebizonyította, hogy érzelmeik ruszofilok...*”. A fegyvereikkel visszaélő alakulatok tevékenységét nagyon megelégtették az emberek, amire a szolgabíró levelének záró sorai is utalnak: „*Jellemző egyébként, hogy a lakosság körében egy muszka betörést már nem tartanak oly borzasztónak, mint egy galíciai ezred beszállását.*”⁵

Az 1915. december 15-én, Budapesten a Hegyvidéki Hitelszövetkezetek Áruboltjainak Központi Irodája végrehajtó bizottsági ülést tartott. A beszámoló alapján 1914-ben, elsősorban az orosz betörés és a

---

3 MNL. K 184. 1917–111–83 435.

4 KTÁL. F. 10., op. 5., od. zb. 843., f. 100.

5 KTÁL. F. 10., op. 5., od. zb. 843., f. 101-102.

visszavonuló népfölkelők okozta károk miatt az áruboltokat 573 469 korona 39 fillér veszteség érte. A kár összege 214 529 korona 39 fillérrel haladta meg a 358 940 koronás alaptőkét. 1915 végére teljesen a földművelésügyi minisztériumtól függött az, hogy a hitelszövetkezeti áruboltok a hegyvidéken tovább működnek, vagy pedig felszámolásra kerülnek. A hitelszövetkezeti áruboltok 1915 folyamán 500 000 korona államsegélyben részesültek, amit a veszteségek pótlására fordítottak. Nem minden üzletet állítottak helyre az orosz csapatok visszavonulása után. A hadiállapot következtében kifosztott és lepusztított tiszalonkai, rozáliai, szigetkamarai, terebesfejérpataki, galambosi, hársfalvai, beregrákosi, beregleányfalvai és tövisfalvai áruboltokat feloszlatták, mivel azok forgalma saját költségeik fedezésére sem volt elegendő, illetve nagyobb forgalmú áruboltok közelében nem volt feltétlenül szükség a működésük.⁶

A harcok és az állomásozó katonaság ellátása következtében a vármegyék állatállománya, élelmiszerkészlete jelentős mértékben lecsökkent. A lakosság élelmiszerhiányának enyhítésére 1914 decemberében Máramarosszigetre 10 vagon tengeri érkezett. Az egyik Bereg megyei kis hegyvidéki falu lelkésze arról számolt be, hogy az oroszok két heti és az osztrák-magyar hadsereg öt heti tartózkodása után az emberek felélték mindenüket, s ha nem kapnak segílyt, akkor éhínség fenyeget.⁷ A Máramaros megyei gazdasági felügyelő a földművelési miniszternek 1915. szeptember 1-én írott jelentésében arról számolt be, hogy a tiszavölgyi, szigeti, ökörmezői, sugatagi, técsői, taracvizi és huszti járások szenvedték el a legnagyobb károkat. A szarvasmarha állomány 30-70%-al csökkent, a sertés és baromfi még attól is nagyobb arányban. Ezért a minisztérium a hegyvidéki kirendeltségre bízta az állatok részleges pótlását és 82 000 korona hitelt utalt ki a költségek biztosítására.

Ung megyében elsősorban a bereznai járás szenvedett a hadi eseményektől. Az alispán jelentésében az „*igás munkaerő óriási hiányára*” panaszkodott. A tavaszi munkák elvégzéséhez, a vetéshez, a lerombolt lakóházak helyreállításához és a tűzifa begyűjtéséhez szükségesek lettek volna az igavonó állatok, az emberek képtelenek voltak saját erejükből elvégezni a munkákat. A járás területén a katonaság által hátrahagyott, de katonai célokra fel nem használható 119 ló maradt. Az alispán kérte a földművelésügyi minisztert, hogy a lovak megmaradhassanak azoknak az embereknek a tulajdonában, akik addig is gondozták és ápolták

6 MNL. K 184. 1916–111–1629.

7 MNL. K 26. 1915-XVI-1452.

az állatokat. Nem volt elegendő zab vetőmagnak, amiből a hegyvidéki emberek a kenyeret készítették, valamint kölesre is nagy szükség volt. Panaszkodott még az alispán a nép tunyaságára és a kocsmákra is. Ung vármegye 1915 tavaszán kapott 5000 q tengerit segélyként.

Bereg vármegyében a szolvai és az alsóvereckeai járások számára 1500 q tengerit és ugyanannyi burgonyát utaltak ki.

A háború végéig a hegyvidéki miniszteri kirendeltség egyik fontos feladata volt az élelmiszerhiány felmérése és a segélyek kiosztásának megszervezése. Annak ellenére, hogy harcok nem folytatódtak a Kárpátok magyarországi részein az orosz csapatok kiűzése után, a lakosság élelmiszerhiánya egyre nagyobb volt és a segélyek mértéke is növekedett.

A kárpáti harcok híre egészen az Egyesült Államokig is eljutott. Az ottani görögkatolikusok Ortinsky Szótér philadelphiai püspök szervezésében gyűjtést rendeztek. A pénzüsszeget eljuttatták a washingtoni nagykövetséghez, s onnan a Honvédelmi Minisztériumnak küldték át. Az adományként eljuttatott, Amerikában összegyűjtött pénzüsszeg árfolyamnak megfelelő egyenértékét az osztrák-magyar banknál lehetett felvenni.

1915 áprilisában 7410 korona érkezett két részletben (2470 és 4940 korona), majd július végén 8828 korona 96 fillér érkezett. Az összeget a földművelésügyi minisztériumon keresztül a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltségre bízták. A támogatást azonban a földművelésügyi minisztérium rendelete alapján nem pénzüsszegben, hanem élelmiszerben vagy más áruban (ruházati cikk, gazdasági eszköz) kapták meg. A rászoruló legfeljebb 10 korona segélyben részesültek. A segélyeket a főszolgabírók révén juttatták el a lakosságnak. A kiosztás – a rendelet alapján – a hadiállapot folytán legjobban sújtott vidéken lakók kapták meg: Ung vármegye nagybereznai járása, Bereg vármegye alsóvereckeai és Máramaros vármegye ökörmézői járása.⁸

1915. július 19-én azonban a földművelésügyi minisztériumhoz Bécsből levél érkezett a Galíciai és Bukovinai menekülteket segélyező bizottságtól Leo Levickij képviselőnek és Julian Romancsuk, a képviselőház elnökének az aláírásával. Beszámoltak róla, hogy Ortinsky püspök előbb 4000, majd 2000 dollárt küldött a Honvédelmi Minisztérium részére, s abból három alkalommal 500, 1000 és 1333 dollárt már átutaltak földművelésügyi minisztérium számára. Viszont az összegek „... *mindenekelőtt a szükségét szenvedő ukrainai (ruthén) menekülteknek vannak számba, ezek*

---

8 MNL. K 184. 1916-111-43 826.

pedig kizárólag csak Galiziából vagy Bukovinából vannak...”? A Bécsben működő, államilag elismert Segélyező Bizottság is azok számára juttatta el a segélyeket. Ezért arra kérte a földművelésügyi miniszteriumot, hogy a számukra tévesen kiutalt összegeket a Segélyező Bizottság részére utalják vissza, s ha a korábban átutalt 500 és 1000 dollár esetében ez nem lehetséges, akkor legalább a legutoljára kiadott 1333 dollárt juttassák vissza.

A Kárpátokban folytatott súlyos harcok következménye volt a bizalom megingása a hegyvidéken élők iránt. Az ellenséges hadsereg támogatásával gyanúsították a lakosságot. Különösen a német déli hadsereg tisztjei számára voltak ismeretlenek a helyi viszonyok. A szláv nyelvű lakosságban, de különösen az ószláv nyelvű liturgiát végző és imakönyveket használó görögkatolikus papokban ellenséget láttak.

1915. április 19-én Tisza István miniszterelnök levélben fordult Gulácsy István Bereg megyei alispánhoz és értesítette őt arról, hogy a német hadseregszolgálati parancsnokság szóbeli üzenete alapján egy rutén pap és fia internálását, illetve a Szent Bazil kolostor megfigyelését, annak átkutatását tervezik. Megkérte az alispánt, hogy személyesen és kellő tapintattal intézkedjen, mivel jól ismeri a helyi embereket, viszonyokat, és megfelelően informálja a katonai hatóságokat. *„Irányadó szempontul veendő, hogy a németek által hadseregük biztonsága szempontjából kívánt intézkedéseket a legmesszemenőbb előzékenységgel kell fontolóra venni és olyanokkal szemben fogantatosítandó övrendszabályokat, akiket te nem tartasz bűnös vagy megbízhatatlan alakoknak, olyan módon kell fogantatosítani, amely a katonai érdekeket megóvjá anélkül, hogy az illetőket sértő, megbélyegző bánásmódnak tenné ki. Így pld. ha a szóbanforgó rutén papot te tisztességes embernek ismered, akkor valamely hadműveletektől jó távol eső helyre való internálását úgy kellene vele egyetértőleg keresztülvinni, hogy az az önkéntes eltávozás jellegével bírjon... Tulajdonképpen felesleges is ennyit beszélni a dolgról. Meg vagyok róla győződve, hogy te tartalom és módor dolgában el fogod találni minden egyes konkrét kérdésre nézve a kellő megoldást.”¹⁰*

A meggyanúsított görögkatolikus pap Nátolya Mihály dombostelki lelkész volt.

1915. április 22-én a német hadsereg egyik autója jelent meg a házuk előtt és az ő távollétében házkutatást tartottak. A lelkész szemének gyógykezelése végett Budapestre utazott, és csak a fia, illetve betegségéből lábadozó felesége tartózkodott otthon. A fia beszámolója alapján a katonák a ház átvizsgálása után a polenai hitelszövetkezet irodáját

9 Uo.

10 MNL. K 26. 1915 – XVI – 2146.

is átkutatták – a lelkész a hitelszövetkezet elnöke volt –, majd pedig a templomban is vizsgálódtak. Mindenütt orosz nyelvű leveleket kerestek és rendkívül gyanúsak voltak az ószláv nyelvű imádságos könyvek („Molitoszlov”) és egyéb, liturgikus célokra kiadott anyagok. A kutatást a templom tornyára is kiterjesztették.

A lelkész fiát Munkácsra vitték, az „Armee Oberkommando” hivatalos helyiségébe. Ott egy hadbíró kihallgatta, majd a Csillag szállóban jelöltek ki számára egy szobát. Még aznap este odaszállították Nátolya Mihály öccsét is, aki a Zemplén megyei Nagygereblyésen volt lelkész. Fogva tartásukról információt nem kaptak, mindössze azt válaszolták: „... ez a háború”.¹¹

Másnap Budapestről Munkácsra érkezett Nátolya Mihály, akit délután a katonai hatóságok Dombostelekre vittek és még egyszer átvizsgálták a templomot. Beszélgetés közben kiderült, hogy a német katonaság a görögkatolikus papokat ruszofileknek tartotta, akikről azt gondolták, hogy segítik az orosz hadsereget és a lakosságot is arra biztatják. Magát Papp Antalt is ruszofilnek nevezték, akiről Nátolya Mihály kijelentette, hogy a püspök úr színmagyar Szabolcs megyei ember, aki nagy megerőltetéssel tud csak szlávul beszélni. Ezek után visszavitték őt Munkácsra, majd a rendőrség által közölték vele és fiával, hogy a városban ugyan szabadon mozoghatnak, de azt nem hagyhatják el. Kérdésükre a munkácsi alrendőrkapitány kijelentette, hogy ez nem letartóztatás, hanem a város területére való internálás, aminek ő az okát nem tudja.¹²

A munkácsi püspök, Papp Antal az eljárás megkezdése után lelkésze védelmében azonnal beadványokat intézett a katonai hatóságokhoz, sőt, magához Tisza István miniszterelnökhöz is. Gulácsy István Bereg megyei alispán maga járt el az ügyben. Stolzmann tábornokkal, a német déli hadsereg vezérkari főnökével és báró Koraisel cs. és kir. közös hadsereg vezérkari századosával is külön tárgyalt, amiből kiderült, hogy Nátolya Mihályt csak gyanúsítják, bizonyítékok nincsenek ellene. Báró Perényi Zsigmond államtitkártól az alispán megtudta, hogy a munkácsi püspök nem volt hajlandó arra, hogy Nátolyát felszólítsa községe ideiglenes elhagyására.

Gulácsy vizsgálódásából kiderült, hogy a lelkész ellen az a gyanú merült fel, hogy a templom tornyába két olyan ablakot vágatott, ahonnan meg lehet figyelni a környéket és fényjelek adhatóak, illetve párkányuk van, ahová gépfegyvereket lehet felszerelni. Az alispán a helyszínen tar-

---

11 Uo.

12 MNL. K 26. 1915 – XVI – 2146.

tott vizsgálata után bebizonyosodott, hogy ezek teljesen alaptalan feltételezések. Az ablakokat már korábban, a torony építéskor készítették, a javításkor alakítottak rajta. Az ablakok észak felé néztek, ahonnan a torony volt a templomhoz építve, a torony padlózataától kb. 4 méterre, amihez sem létra, sem más feljárat nem vezetett.

Az alispán jellemrajzából azonban kiderült, hogy a dombostelki lelkész „*sem paptársai, sem a nép körében nem bir népszerűséggel, vagyoni helyzeténél fogva mégis élvez bizonyos pozíciót*”. A 200 kat. holdon gazdálkodó Nátolya Mihályt „*kapzsi természetű*” emberként írta le, „*aki a vagyoni előnyöket hajszolván nem válogatós az eszközökben*”, ráadásul vadászatai közben idegen területekre téved.¹³

Minden valószínűség szerint egy névtelen feljelentés alapján kezdtek vizsgálandni a katonai hatóságok. Nátolya Mihálynak életvitele miatt irigyei lehettek, akik kihasználták a helyi viszonyokat nem ismerő német hadsereg bizalmatlanságát a lakosság és a nép vezető rétege, a görögkatolikus lelkészek iránt.

Végül Nátolya Mihály rövid időn belül, belügyminiszteri határozat alapján, már május elején visszatérhetett községébe és folytathatta a szolgálatát. Papp Antal püspök – a miniszterelnök kérésére – viselkedése miatt megrovásban részesítette lelkészét, „*hogy a jövőben mindennemű kifogásolható cselekedettől tartózkodjék*”.

A hadsereg részéről a bizalmatlanságot, a haza iránti hűség kétségbevonását érezték a hegyvidéki emberek és lelkészeik. Nagyon világosan jelzi az akkori érzéseket és gondolkodásmódot az a levél, amit Kabaczy Rezső latorcafői lelkész írt maga és hívei nevében Papp Antal püspöknek, aki aztán továbbította Tisza István miniszterelnöknek. „*Ezen nehéz idők alatt híveim a legszebb példáját adták a magyar hazaszeretetnek. Sokan kiüntek dicséretreméltó cselekedetekben. Már megunták azt a sok üldözést, amiben folytonosan részük van, s véget akarnak vetni azon, reájuk nézve megszegyenítő elnevezésnek, hogy ők oroszok, hogy ők ruthének, rusznyákok, hogy ők tehát muszkák vagy moszkofiliták, s azért azt kívánják, hogy őket ezután ne nevezzék oroszoknak, hanem gör. kath. magyaroknak. Mert bár nyelvük ruthén, de azért szívvel, lélekkel magyarok. Továbbá kérik, hogy a kalendáriumot is rendezzék, szóval hogy minél előbb a helyesebb időszámítás hozassék be...*”¹⁴

A nagy történelmi események jelentős társadalom-átalakító szereppel rendelkeznek. Erős konfliktusok esetén a társadalomban meglévő enyhe, megbúvó, kevésbé észrevehető ellentétek felerősödnek és a minden-

13 Uo.

14 MNL. K 26. 1915-XVI-1452.

napi élet meghatározó tényezőivé válnak. Amikor lezárul a történelem egy meghatározó szakasza, akkor olyan átrendeződések történnek meg, amelyek következtében a korábbi élethelyzetek végérvényesen megváltoznak és az előző viszonyoknak legfeljebb csak egyes elemei épülnek be az új rendszerbe. Különösen Közép- és Kelet-Európában tapasztaljuk azt, hogy az új berendezkedések nem a korábbi rendszerek folytatása, hanem egy teljesen más korszak kezdetét jelentik. A régi korok – nemcsak az idő távlata miatt – elérhetetlen messzeségbe tűnnek.